

Petra Pogorevc
RAC
biografski roman o življenju
Radka Poliča

OTROCI VOJNE

V naši familiji je zanimivo to, da vsi trije sinovi vemo, kdaj in kje smo bili narejeni. Mene na primer sta mama in oče naredila 15. novembra 1941 v Korinju pod Ciganovim vrhom, blizu Dečje vasi in Ambrusa. To sta mi sama povedala. Pri nas doma smo si vedno vse povedali.

»Takrat sta bila dobro leto in pol poročena in sta že imela prvega sina. Leta 1940 se jima je rodil Vasilij. Nikoli nista skrivala, da je dobil ime po Stalinovem sinu. Tega se je spomnil oče, ki je bil takrat goreče naklonjen komunistom. Meni je bilo to zelo dolgo nepojmljivo.

»Pa kako si lahko dal Vaskotu ime po Stalinovem sinu?« sem ga pogosto gnjavil, ko sem že hodil v gimnazijo. »Stalin je bil ja morilec in kreten.«

»Saj imaš prav,« se je izmotaval. »Ampak za nas je bil takrat več kot bog.«

»Ne razumem, kako ga sploh lahko primerjaš z bogom, če si sam ateist.«

»Nimam druge primerjave. Za nas je bil več od vsega, več od življenja, ljubezni, sveta. Bili smo tako zaslepljeni, da se tega sploh ne da opisati.«

Vojna je mlado družino že leto zatem razbila. Oče je odšel v partizane, mama pa je ostala doma z dojenčkom in delovala kot terenka. Tistega dne, ko sem bil spočet, sta se čisto po naključju prekrizali poti njunih partizanskih kolon in sta se po dolgem času spet zagledala. Ker so se za nekaj časa ustavili, je oče zaprosil svoje nadrejene za dovoljenje, da bi se smel na samem srečati z njo, ker je

bila ravno priložnost in se že res dolgo nista videla. In ga je dobil in sta se odkradla za tiste pol urice. Bila je huda zima, strašen mraz. Oče si ni niti sezul škornjev niti slekel hlač, samo zadrgo je odpel. Tega mi sam ni hotel povedati, mama mi je.

»Ti si bil tako na hitro narejen, da sploh nisem mogla verjeti, da sem zanosila.«

Moja mama je vedno govorila, da tako bezljam po svetu in vse delam tako na hitro zato, ker sta me z očetom naredila v takšni naglici. Ali pa, da imam takšno cigansko kri zaradi tega, ker sta me naredila pod Ciganovim vrhom. Ko smo še živeli v Beogradu, sem jo enkrat celo zares pobrisal od doma s cigani in so me dobili šele na madžarski meji.

Potujoči cigani so bili tisto; pod Kalemegdanom so si postavili tabor, imeli so majhen cirkus, pa ringelšpil in strelišče. Jaz sem kot mulc veliko šprical pouk. Težko sem zdržal v razredu, kar naprej me je vleklo ven. In sem se zbližal s tisto skupino ciganov. Vsak dan sem šel iz šole s torbo na rami v njihov tabor in visel tam ure in ure, potem sem pa nekega dne kar nehal hoditi k pouku. To je trajalo kakšen mesec. Doma so mislili, da je vse v redu, dokler ni šla mama enkrat v šolo vprašat, kako mi kaj gre, in so ji rekli:

»Gospođo Polič, pa mi smo mislili da ste se vi odselili.«

Nekega dne sem s tistimi cigani pobegnil. Sploh ne zaradi tega, ker bi imel doma kakšne probleme, ampak kar tako, šel sem, ker sta me gnala nemir in radovednost in ker mi je bilo pri njih všeč. Po obrazu so me na debelo

namazali s kolomazom, da bi jim bil bolj podoben. Ko smo se ponoči pripeljali na mejo, je eden od carinikov po naključju pogledal pod cerado, s katero sem bil pokrit. Bila je črna noč, tudi jaz sem bil črn, ampak zdelo se mu je sumljivo, da imam tako svetlo plave oči. Posvetil je vame in zagledal moj namazani obraz. Zgrabil me je ko mačka, me potegnil izpod cerade in odvedel v karavlo.

»Slušaj, mali, dobičeš batine ako nam ne kažeš ko si i odakle si.«

Pravzaprav sem takrat, ko so me dobili, doživel manjši šok. Šele takrat sem se zavedel, da se grem nekaj nevarnega in da sem zelo daleč od doma. Malo sem se prestrašil, ampak nisem jokal. V karavli je bilo svetlo in toplo. Tam je prišel do mene drug carinik, ki je bil malo več psihologa. Dal mi je kos kruha in čaj, jaz pa sem mu povedal, čigav sem in kje stanujem. Kar malo važen sem postal na vsem lepem in sem mu zdeklamiral:

»Ja sam sin pukovnika Poliča, stanujem u Gospodar-Jevremovoj 2.«

V sosednji sobi so bili pogradi s slamaricami in tam sem zaspal ko top. Zbudil me je šele oče, ki je prišel pome iz Beograda z vojaškim džipom in me odpeljal nazaj domov. Nič ni rekel, po mojem si je samo oddahnil, ko so ga poklicali z meje. Ker moji so doma že zagnali alarm, ko so videli, da sem izginil. Najbrž so se ustrašili, da se mi je kaj zgodilo, ker me tako dolgo ni bilo. Saj so bili že navajeni na moje čudne izlete, ampak ta je bil pa res še bolj nor kot ostali. Starša me nista preveč kregala, sta me pa še nekaj časa spraševala, zakaj sem hotel stran. Nista mogla razumeti, da se mi je to pač zdelo fino. Bogve, kje

bi končal, če me takrat ne bi odkrili. Tista skupina ciganov je potovala iz mesta v mesto, od vasi do vasi po vsej Evropi. Spomnim se, da so mi pripovedali, kako so že bili v Grčiji, Romuniji, Bolgariji, Ukrajini in kaj vem kje še. Preko Madžarske so bili najbrž namenjeni na Poljsko in še kam dlje na sever.

Kot otrok sem bil nemogoč, konstanten problem. Za moje domače je moralo biti zelo težko. V meni ni bilo nobenega miru. V zaprtem prostoru sploh nisem mogel biti. Že od nekdaj sem takšen. Baje sem tudi priletel na svet ko *đule*, tako se po turško reče kamniti krogli za top.

Rodil sem se 18. avgusta davnega leta 1942.

Od nas treh je samo Vasko prišel na svet v porodnišnici, in to novomeški, mene in mlajšega brata Svetozarja, ki ga vsi kličemo Cvero, pa je mama rodila doma. Pri obeh porodih je kot babica pomagala teta Malka. Bila je sestra moje stare mame Angele, mamine mame. Ime ji je bilo Amalija Kambič, ampak so jo vsi v Beli krajini klicali teta Malka.

Imela je sedemnajst otrok, preživela je vse razen dveh hčerk, ki sta se preselili v Argentino. Ni bila le kvalificirana babica, ampak tudi zeliščarica in zdravilka. Pomagala je pri porodih in na domovih zdravila ljudi. Zraven je bila že pri porodu moje mame, zdaj pa ji je pomagala spravljati mene na svet. Mamo je zelo bolelo in je zato na ves glas tulila.

Teta Malka je zavpila:

»Pa kaj tuliš, saj je že zunaj!«

In so takoj rekli, da sem priletel na ta svet ko *đule* in da ga bom še sral. Ob rojstvu sem že imel zobe, sekalce. Pa kosmat sem bil, zelo kosmat, mama je vedno govorila, da sem bil po hrbtu kosmat ko opica. Tehtal sem pet kil dvajset. Bil sem tako zalit, da so se mi oči komaj videle. Ko je teta Malka prerezala popkovino in me dala v njeno naročje, je mama osupnila:

»Grd je ko hudič! Saj sploh nima oči!«

»Samo debel je,« je rekla teta Malka.

Bil sem ljubljencek tete Malke in sem lahko spal pri njej, kadar smo med počitnicami prišli v Belo krajino, samo mene je vzela. Živela je v starem delu Črnomlja, v majhni hiši, ki je bila spodaj zidana, ometana in pobarvana na belo, zgoraj pa lesena. Imela je dve sobi, kamrico, štibelec in majhno kuhinjo, spodaj pa klet in drvarnico. Takrat je bila pokrita s slamo, šele kasneje so slamo zamenjali s strešniki. Pred njo je bil trg, na njem pa korito s tekočo vodo, kamor se je hodila napajat živina, kadar so jo gnali s paše.

Nekoč sem teti Malki pomagal pospravljati in mi je za nagrado obljubila, da mi bo spekla jajček. To je bila takrat velika stvar, jajčka nisi mogel kar tako dobiti, moral si biti resnično zelo priden, da si si ga prislužil! Pristavila je ponev z mastjo, potem pa za trenutek stopila iz hiše in mi naročila:

»Pazi, da se ne bo zažgalo.«

Bil sem še tako majhen, da sem komaj videl čez štedilnik. Prijel sem ponev, v kateri je bila vrela mast, in se s tistim polil po roki. Seveda sem na ves glas zakričal. Teta Malka

je pritekla nazaj v hišo, me najprej zagrabila za uho in zavpila:

»A ti nisem rekla, da pazi!«

Potem se je zbrala in rekla:

»Zdaj pa teci do korita, vtakni roko v vodo in čakaj tako dolgo, da te bo zbolela kost.«

Tega njenega nasveta ne bom nikoli pozabil.

Medtem je od nekod prišla k hiši moja mama in rekla, da mi je treba roko namazati z mastjo.

Teta Malka se je razburila in jo kar malo nahrulila:

»Kaj govoriš, kakšna mast, kako si nevedna!«

Tudi jaz sem bil malo v dvomih. Pa kako me bo bolela kost, sem si mislil, saj voda ne more priti do kosti. Ampak sem jo vseeno ubogal. Tekel sem h koritu in držal roko pod curkom iz pipe tako dolgo, kot mi je naročila. Seveda je imela prav: najprej me je voda hladila, po nekaj minutah je bolečina izginila in je postalo prijetno, ko sem iz radovednosti umaknil roko, me je pa začela kmalu spet svinjsko boleti, zato sem jo hitro vtaknil nazaj pod mrzel curek.

Čez čas sem res začutil kost: najprej samo začutil, zatem me je pa prav zbolela. Ko sem zaznal bolečino, sem dal roko ven in vse skupaj čez nekaj časa ponovil. Dolgo sem bil pri koritu, vmes so prišle krave na pojilo in sem se jim moral umakniti. Res je pomagalo. Nič mi ni bilo, nobenih mehurjev, *ništa*. Samo rdeča sled se je poznala na

roki. Ko sem bil starejši, sem v časopisu slučajno prebral, da zdravijo opekline s tekočo vodo, obogateno s kisikom.

Teta Malka mi je za življenje dala veliko napotkov, povezanih z zdravjem. Nekateri so mi že zleteli iz glave, tri sem si pa zapomnil in se jih striktno držim. Prvi je ta, da vsako jutro spijem dva deci hladne tekoče vode, ker vsebuje minerale in druge dragocene snovi, ki iz telesa odplaknejo strupe. Drugi je ta, da si obraza nikoli ne umivam z milom ali kakšnimi drugimi čistilnimi sredstvi, ampak ga samo splaknem s hladno tekočo vodo in zdrgnem z mehko krpo. Tretji je pa seveda ta, da s hladno tekočo vodo zdravim opekline vseh vrst. To so trije napotki za življenje, ki sem jih dobil od tete Malke, vsi so povezani s hladno tekočo vodo.

V hiši tete Malke sem čez leta, mislim da v času, ko smo se vrnili iz Berlina, tudi pripravil svojo prvo gledališko predstavo. No, skoraj. Imela je klet, za katero mi je naročila, naj jo počistim. To sem zares opravil in zraven dobil še idejo, da bi v njej naredil gledališče.

Od kod in zakaj gledališče – nimam pojma. Gledališče in opero sem zares spoznal šele med našim drugim obdobjem v Beogradu, pred tem pa me je bolj navduševal film. Na novo sem stolkel zemljena tla in izdelal gledališki zastor: pol ga je bilo iz prta s cvetličnim vzorcem, pol pa iz čisto navadne bele rjuhe. Da ne bi bila dolgočasna, sem na tisto rjuho naslikal luno in zvezde ter sonce in lastovke. Potem smo otroci v drvarnico navlekli stole, nekaj smo si jih sposodili tudi pri sosedih, in jih razporedili v vrste. Prostora je bilo za kakšnih dvajset ljudi.

»Kaj bomo pa igrali?« me je spraševal Cvero.

»Najprej je treba prodati karte,« sem rekel.

Določil sem ceno. Cvero je prodal karte bližnjim sosedom in žlahti ter mi prinesel denar, jaz pa sem nazadnje sklenil, da predstave ne bo, ker nismo imeli besedila. Ko sem prvič delal teater, sem torej samo pobral denar od vstopnic, predstave pa sploh ni bilo! Odpade zaradi višje sile, sem obvestil gledalce. Hi, hi, hi! Denarja jim nismo vrnili, ampak sem z njim častil sladoled.

Moje otroštvo je bilo en sam velik teater. Ali pa en tak napet in razburljiv film. Doživel sem toliko dogodivščin, da bi v običajnem življenju zadoščale za deset otrok. Je pa res, da je prva leta mojega otroštva zaznamovala vojna. Eden mojih najzgodnejših spominov sega v čas pred kapitulacijo Italije; takrat nisem bil star še niti eno leto, pa se vseeno spomnim racije, ko so nas zajeli in strpali v neko štalo, od koder so mnoge poslali naprej v taborišča. Bil sem s teto Angelco, mamino sestro, ki je za silo govorila italijansko in je prosila, naj naju izpustijo. Tam je bil fašist, ki je buljil vame, jaz pa sem z majčkenimi ročicami začel prijematati cof na njegovi kapi. To ga je omehčalo, Italijani so mahnjeni na otroke. In nama je rekel:

»Vai via, vai via!«

Vojna je na meni, na vseh treh, pustila posledice. Čeprav se jih vedno ne zavedamo. Najbolj je zaradi nje trpel Vasko. Največ je videl in razumel.

Tudi Svetozar je bil otrok vojne, rodil se je leta 1944. Oče mu je dal ime po svojem bratu, s katerim si je bil vse življenje neverjetno blizu. Imam fotografijo, na kateri je mama sredi partizanske kolone, v naročju pa drži Cvero-

ta, ki je bil takrat še dojenček. No, v bistvu se vidijo samo prstki na njegovih rokah. Nepopisno lepa fotografija, posnel jo je znani slovenski slikar Božidar Jakac.

Očeta do konca vojne praktično nismo videli, samo včasih nas je prišel na kratko pogledat. Sem pa dobil njegovo ime. Ko je bila mama že visoko noseča z mano, je prejela lažno obvestilo, da je oče padel. Rodila me je v prepričanju, da je ostala sama z dvema otrokoma. Iz tega razloga mi je dala ime po njem.

To me je dolgo zelo jezilo. Pa kako si mogla, sem ji govoril, zdaj moram ljudem vedno razlagati, da nisem RAT-ko, da v imenu nimam vojne, ampak RAD-ko, da imam ljudi rad. Res sem moral kar pogosto pojasnjevati, da se moje ime piše z d in ne s t.

Vzdevek Rac imam že od malega. No, pravzaprav sem ga dobil po tistem, ko smo se preselili v Ljubljano. Ampak že v Beogradu so me klicali *Patka*, ker sem se med hojo pozibal kot raca. V Ljubljani se me je nato oprijel skrajšan prevod tega vzdevka in tako sem postal Rac.

Moje krstno ime je Mihael. Vasko je Ignacij, Cvero pa Anton. Brata sta dobila krstni imeni po starih očetih: Ignac je bil naš ded po mamini liniji, Anton pa po očetovi. No, jaz sem pa postal Mihael – arhangel, ki s svojimi perutmi varuje celo familijo. Ha, ha, ha ...!?

Očetovo krstno ime je bilo Jožef, imel pa je tudi partizanskega, in sicer je bil Tone Gorjanc. Mami sta starša dala ime Mileva, ampak so ji po vojni v novih dokumentih pomotoma dodali en j in jo preimenovali v Miljevo. Njen vzdevek je bil Levka. Čale jo je ljubkovalno klical Muri.

Krščena je bila pa za Sabino, zato je to ime dobila tudi Vaskotova hčerka: prva ženska v generaciji, ki je prišla za nami tremi.

Levka, Muri, ćale, Cvero, Sabi, Arnož, Uhuru.

V naši familiji imamo vsi čudna imena!

MAMA, OČE IN VELIKI VOZ

Pred vojno smo imeli v Beli krajini ogromno hosto in veliko njiv. Ignac Kvas, mamin oče, je bil eden bogatejših kmetov v Črnomlju in daleč naokrog.

Bil je markanten, lep in urejen moški. Imel je zavihane cankarjanske brke. Dolgo je delal kot agent pri podružnici firme Singer v Ribnici. S staro mamo Angelo, ki se je takrat pisala Skubic in je imela v Črnomlju šiviljsko delavnico, sta se spoznala tako, da ji je prodal tri šivalne stroje.

Poročila sta se leta 1912. Toda dve leti zatem, ko se je začela prva svetovna vojna, so Ignaca vpoklicali v avstro-ogrsko vojsko. Boril se je na soški fronti.

S staro mamo Angelo sta imela štiri otroke – Vojka, Angelco, Milevo in Vito.

Bili so otroci vojne tako kot za njimi mi. Vojko se je rodil leta 1913, vse tri hčere pa so bile spočete in rojene že med vojno. Mojo mamo sta Angela in Ignac naredila decembra 1915 v tržaškem hotelu Trieste, med dopustom, ki ga je kot vojak avstroogrške monarhije dobil za božične in novoletne praznike. Rodila se je 27. septembra 1916. Ime ji je izbral ded, ki je bil velik jugoslovanofil, česar se je navzel iz knjig srbskega socialista Svetozarja Markovića. Če bi obveljala njegova, bi imeli vsi otroci srbska imena. Pri Vojku, ki je bil pravzaprav Milivoj, in Milevi mu je to uspelo. Pri Angelci pa se je vmes zataknilo: pred odhodom na fronto je stari mami položil na srce, naj jo poime- nuje Obrenija, vendar se je na priporočilo črnomaljskega

župnika odločila drugače. Tudi Viti, ki se je rodila tik pred koncem vojne, je ime izbrala ona.

Ignac je vojno preživel, vendar je umrl kmalu po njenem koncu, že leta 1919.

Na soški fronti je staknil špansko gripo, ampak tisto zanj še ni bilo usodno. Nekoč pozno jeseni ali pa zgodaj pozimi, ko se je vračal z veselice, je v starem delu Črnomlja, prav na trgu, kjer je stala hiša tete Malke, ves razgret od plesa tiščal glavo pod ledeno mrzlo vodo pri koritu, točno tam, kjer sem si jaz tri desetletja kasneje pozdravil opeklino na roki. Dobil je vnetje možganske mrežnice in od nje kmalu umrl. Imel je komaj štirideset let.

V mladosti je bila Angela prava lepotica. To se lepo vidi na njeni poročni fotografiji z Ignacem. Že na tisti fotografiji pa je mogoče zaznati tudi neko čisto posebno milino, ki jo je ohranila še mnogo kasneje, ko je bila že takšna, kakršne se spominjam jaz. Vse življenje je imela lep, topel obraz. Kar en tak sij je oddajala.

Po tistem ko je ovdovela, se je leta 1924 še enkrat poročila, in sicer s svojo mladostno simpatijo, gozdarjem Ivanom Ahačičem, ki pa je bil čisto drugačen od Kvasa. V Bosno je vozil les in bike in tam oboje prodajal. S tem je dobro zaslužil, vendar je po navadi že po poti nazaj skoraj vse zapil. S tistim, kar mu je ostalo, je ob vrnitvi častil vse okrog sebe, cel Črnomelj je popival in ga sral na njegov račun. Za staro mamo in otroke mu ni ostalo skoraj nič.

V zakonu z njim so se stari mami Angeli rodili še trije otroci – Zorica, Savka in Jovo.

Moja mama je šla zelo mlada, že pri šestnajstih, od doma služiti, in to zato, da bi pobegnila pred Ahačičem. Do otrok, še posebej Kvasovih, je bil nemogoč, prava pijana surovina. Pa tudi do svojih ni bil kaj prida nežen. Menda je bilo vse sorte, vsega nam mama niti ni hotela povedati ... Živ hudič je bil, žleht ko sto mater. Pretepal je otroke in se izživljal nad njimi, sredi zime jih je metal iz postelje, da bi jih zbrcal ven na mraz, celo vrata hiše je zaklepal za njimi, da niso mogli nazaj noter na toplo. Pa še kaj hujšega je moralo biti. Mama je kar ošpice dobila, če si ji ga omenil. Skratka, raje je šla od doma služiti, kot da bi ga trpela.

Najprej so jo v Novo mesto za služkinjo povabile tete. Od tam je šla potem v Zagreb, kjer je več kot eno leto služila pri neki judovski familiji, ampak jo je nazadnje gospodinja napodila, ker je bila tako lepa, da se je zbala za svojega moža. On se ji je sicer opravičeval, ampak ni mogel nič narediti. Baba je bila enostavno preveč ljubosumna. Moja mama je to razumela, ampak ji je bilo žal, ker ji je bilo v Zagrebu sicer kar všeč. No, potem ji je pa mlad črnomaljski duhovnik pomagal najti novo delo. Leta 1937 jo je poslal v Grosuplje k familiji mojega očeta.

Pri Poličevih so imeli tri sinove.

Tri brate, tri runkeljne – Miloša, Svetozarja in Radkota.

Vsi trije so se zaljubili vanjo.

Moj oče najprej in najbolj. On se je, kot se temu reče, zaljubil v tisočinki sekunde. Mama nam je pravila, da se ji je zdel od začetka malo smešen. Menda je bil takšen ko divji petelin, ker ni ničesar ne videl ne slišal, če je bila

ona kje v bližini. Ampak sčasoma se je med njima razvila obojestranska ljubezen.

Deda Antona so doma vsi klicali Pači. Tudi njemu so se iskriale oči, ko je opazoval Miljevino lepo mlado telo. Zelo jo je vzljubil, babica Ruža pa je bila sprva bolj previdna. Videla je, da je oče zaradi nje pobežljaj, in jo je zaradi tega skrbelo. Ampak je Pači mamó vedno branil pred Ružo, kadar je bilo treba.

Ded Anton je bil glavni grosupeljski železničarski prometnik in strasten čebelar. Umril je tako, da so ga med drugo svetovno vojno okrutno likvidirali domobranci.

V neki oštariji je malo pred italijansko kapitulacijo glasno govoril proti Italijanom, robantil je čeznje in jih pošiljal v božjo mater, oni pa tega seveda niso nikoli pozabili.

Nič čudnega, priimek Polič izvira s Štajerskega; »oster ko pólič« pomeni oster ko nožek za obrezovanje trte. In moj ded je bil menda natanko takšen.

Tudi meni pogosto pravijo, da sem oster, zajeban, težek. Ampak to imam očitno po dedu Antonu in sem v resnici precej ponosen na to, da sem njegov vnuk – oster ko Pólič. He, he, he!

Ubili so ga v začetku leta 1944. Grosupeljski župnik babici Ruži ni dovolil, da bi ga pokopala tako, kot je bila navada, ampak na mestu pod stezico za obiskovalce.

Kar se tiče mame in očeta, je imela babica Ruža po svoje čisto prav, da je bila previdna. Moj oče je bil takrat še mladič, skoraj cela tri leta mlajši od mame. Rodil se je 23. novembra 1919. Dve leti in devet mesecev je bila starejša

od njega. Ko sta se spoznala, jih je imela ona malo manj kot dvajset, on pa šestnajst ali kvečjemu nekaj malega manj kot sedemnajst.

In moja mama je bila resnično noro lepa. Imam fotografijo, na kateri se naslanja na ograjo blizu naše domačije v Črnomlju, na sebi ima kostim in je videti kot filmska zvezda, čisto prava muvi star!

Saj je tudi hotela biti igralka, ampak usoda je hotela, da je postala gospodinja.

No, tako sta se moja starša spoznala in zaljubila. Skrbno sta načrtovala skupno prihodnost: po sedmih letih, ko bi oče maturiral, končal študij in prišel do kruha, bi zažive-la skupaj. V prvih mesecih svoje ljubezni sta si na nebu izbrala zvezdo: prvo ali sedmo v Velikem vozu, kakor se vzame. Za vsako leto ena zvezda, sta si mislila. Pa se jima je, kot je kasneje v svojih spominih zapisal oče, življenje obrnilo precej drugače.

Poročila sta se natanko leto dni pred začetkom druge svetovne vojne, 6. aprila 1940, v Trnovski cerkvi v Ljubljani. Mama je bila takrat že štiri mesece noseča z Vaskotom. V hotelu Union sta si za poročno noč najela podstrešno sobico.

Poročna noč je bila pa, no, temu smo se zmeraj režali ... Moj oče je zelo pazil na telesno higieno in si je šel tudi takrat v hotelu, po domače povedano, oprat jajca, ampak je bil nepreviden in se je poparil z vrelo vodo v lavorju. Zaradi tega smo ga do konca življenja grdo zafrkavali. Kadar koli se je šel tuširati, smo se drli za njim, naj pazi, da si ne bo skuhal jajc.

Že tretja zvezda je očetu in mami prinesla poroko in rojstvo prvega sina.

Četrta zvezda vojno.

Peta mene. Sedma Cverota. Vojna pa se kar ni in ni hotela nehati.

Mami je moralo biti med vojno sami z nami resnično težko. Sorodnice, zlasti moje tete, so ji pomagale, kolikor so mogle, ampak mi smo bili majhni in živahni in neverjetno nadarjeni za to, da drug drugega kar naprej spravljamo v smrtno nevarnost.

Pred koncem vojne smo nekaj časa živeli v majhnem stanovanju v blokkih malo naprej od črnomaljske železniške postaje v smeri proti Karlovcu. Še danes so tam. Bližnja železnica in majhen nadvoz nad njo sta bila bombardirana. Železniški tiri so štrleli navpik iz uničene proge.

Nekega dne bi me Vasko moral čuvati pred blokom, pa se je revež zaigral s prijatelji. Položil me je na odejico na travi in pozabil name. Bil sem še malček, niti shodil še nisem, samo plazil sem se. In sem se odplazil navzgor po nasipu proti tistim tirom. Ena tračnica je bila ravna, ampak jo je bomba pretrgala, druga je bila pa cela, vendar ukrivljena navzdol. Mama je bila v stanovanju in se ji je začelo zdeti sumljivo, ker je bilo vse tiho. Pogledala je skozi okno in videla, da sem prilezel že skoraj do konca tiste ravne in pretrgane tračnice. Hotel sem prilesti do konca in tudi sem, potem pa mi je zmanjkalo tračnice in sem, tras, telebnil na kolovoz. Tam je bil makadam, ob straneh so vozovi puščali sled, na sredi pa je bil na travi en sam večji kamen in prav na tem sem si razbil betico.

Takrat je mama od groze obnemela in skoraj omedlela, ker je bila, kot nam je pripovedovala kasneje, prepričana, da sem se ubil.

Neverjetno, toda kristalno jasno se spomnim, da mi je mama tisto rano zašila sama. Sedela je z mano v kuhinji, v rokah je imela navadno iglo in belo nit in mi šivala rano. Še zdaj se mi pozna brazgotina. Preživel sem le zato, ker sem imel še mehke lobanjske kosti. Ha, ha, ha!

Vasko jih je seveda dobil, pa kako! Tudi sicer jih je zaradi mene pogosto dobil. Zmeraj je tulil:

»Mamica, nisem jaz kriv, nisem bil jaz! Radko je polomil, Radko je razbil, Radko je polil, Radko je zažgal, Radko je vzel, Radko ...!«

Ampak mu to po navadi ni nič pomagalo. Bolj je tulil, bolj jih je fasal, bolj je pela kuhalnica.

Sam sem bil kot mulc dolgo blazno ljubosumen na Cverota. Ko pride k hiši nov otrok, se vse vrtili okoli njega, in meni je šlo to seveda na jetra. Enkrat mi je mama naročila, naj popazim nanj, medtem ko bo ona na hitro skočila k sosedom, ker »nam je zmanjkalo cukra«. To je v tistem času večkrat naredila. Malo zato, ker je bilo med sosedi pač v navadi, da si posojajo stvari, malo pa zaradi tega, ker se je morala vsake toliko rešiti nas treh ter si odpočiti od jokanja, kričanja in kuhanja. Kasneje nam je to pojasnila in zato je v naši familiji veljalo, da nam je »zmanjkalo cukra«, kadar se je umaknila, ker je hotela imeti malo miru in počitka.

Vzel sem Cverota iz stajice in ga porinil pod posteljo, kjer je spal naprej, sam pa se šel igrat na dvorišče. Ko se

je mama vrnila domov, ga ni bilo nikjer, jaz sem se pa zunaj mirno igral.

»Kje je?« je zakričala name kar skozi okno.

»Štručka pala!« sem bil važen.

Dojenčke so takrat na tesno povijali, zato so bili videti kot štruce kruha.

»Kam pala, kako pala?« je zastokala mama.

Pritekla je na dvorišče in me zgrabila za ušesa. Dvakrat, trikrat plosk, plosk, plosk po riti. Če se Cvero pod poste-ljo ne bi zbudil in začel vekati, bi jih takrat sigurno zelo resno fasal za vse lumparije nazaj in naprej.

Po vojni je Cvero postal očetov ljubljencek, ker se je nje-ga edinega od vseh treh sploh lahko naužil kot dojenčka. Z Vaskotom sva bila namreč po osvoboditvi že mulca.

Kljub trem majhnim otrokom je bila mama med vojno neumorna in vseskozi aktivna. Bila je prva predsednica Antifašistične fronte žensk Bele krajine. Pa terenka in kurirka. Nekoč je dobila nalogo, da odnese zelo pomembno depešo do javke v nekem vinogradu v okolici Črnomlja in jo tam preda naprej nekemu, ki jo bo odnesel naprej do štaba v Kočevskem rogu. Da ne bi bila sumljiva, me je vzela s sabo, za kamuflažo. Pismo je skrila v plenice, no ja, bolj cunje, v katere sem bil zavit, s sabo pa je imela tudi okroglo pleteno košaro, v kateri je nosila motikico in malico, da bi bilo videti, kot da greva na njivo. Ker sem bil še dojenček, me je vso pot nosila v naročju.

Na eni od poti, ki so vodile iz Črnomlja, sva naletela na stražo, v kateri so bili trije ali štirje italijanski vojaki. Ko sva prišla do njih, so naju ustavili in mamu začeli zasliševati. Eden od njih me je vzel iz njenega naročja, mi začel nekaj žvrgoleti po italijansko in se z mano igrati tako, da me je metal visoko v zrak. Mama se je ustrašila, da bo depeša zaradi tega padla na tla in bova razkrinkana. V hipu je preusmerila pozornost vojakov.

Stopila je dva ali tri metre stran in počepnila, nato pa dvignila krilo in spustila hlačke ter začela lulati. Kasneje mi je pravila, da ji ni bilo treba nič tiščati, ampak se je zares polulala od strahu. Ko so Italijani to videli, jim je vzelo sapo, buljili so vanjo in čisto pozabili name. Ona se je polulala, si oblekla hlačke in pogladila krilo, potem pa stopila do tistega vojaka in me vzela nazaj. Dvignila je košaro s tal, jim pomahala, poslala poljubček in skoraj stekla dalje.

»Torna, bellezza, resta, ti sposerò ...!« so vpili in žvižgali za njo.

»Moja naga rit je rešila tebe in mene,« je kasneje večkrat rekla o tem dogodku.

V tistem vinogradu je potem zaman čakala na zvezo, zato se je nazadnje odločila, da se bova kar sama napotila do kočevskega štaba. Ko sva prišla, se je na njeno veliko grozo izkazalo, da je depeša prispela prepozno. Celo sranje je nastalo. Moralo je biti zelo pomembno sporočilo. Če ne bi imela s sabo mene, bi jo kar ustrelili. Menda so že določili dva partizana, ki naj bi to izvedla nekje v hosti, potem se je pa le našel nekdo, ki je to preprečil.

»A ste nori,« se je kregal s tistim, ki je dal povelje, »kaj bomo pa z otrokom, a bomo njega tudi počili ali kaj?«

Mama je bila prepričana, da je ta odrešilni stavek izrekel nihče drug kot pisatelj in pesnik Edvard Kocbek. Za to ni imela trdnih dokazov, ampak vse življenje je verjela, da je bil človek, ki se je takrat potegnil zanjo, prav on. Trdila je, da ga je videla in tudi slišala njegov glas.

Oče je bil med drugo svetovno vojno funkcionar Osvoobodilne fronte, desna roka Toneta Tomšiča, pa komisar Grosupeljske čete, sekretar Okrožnega komiteja Komunistične partije Slovenije za Stično ter novinar v Agitpropu CK KP Slovenije in pri Slovenskem poročevalcu v Bazi 20 na Dolenjskem. Svoje partizanske spomine je kasneje podrobno popisal v knjigah.

Večkrat je bil v nevarnosti. Leta 1942 je dvakrat za las ušel smrti.

Prvič so ga kot civilista zajeli Italijani in ga vtaknili v zapor na orožniški postaji v Grosuplju. Ob zori so ga nameravali usmrtiti. Toda ponoči mu je s še dvema sojetnikoma uspelo z golimi rokami razmajati zidak, ki je držal skupaj sveže betonirane rešetke na oknu v celici, in pravočasno pobegniti.

Drugič so mu po življenju stregli njegovi. Ko je bil komisar Grosupeljske čete, jih je izdal neki kmet iz vasi Krka. Trideset borcev je obkolil italijanski bataljon, med partizani je bilo veliko žrtev. Nadrejeni so očetu očitali, da je bil do tistega kmeta premehak, ter ga obtožili, da bi lahko izdajo preprečil.

Očetov primer so obravnavali na najvišji inštanci. V zadnjem trenutku se je zanj zavzel Bogdan Osolnik, ki mu je desetletja kasneje pokazal tudi poročilo s sestanka Vrhovnega štaba NOV in POJ Slovenije. Vseeno so zanj odredili likvidacijo. Na srečo ga je nekdo od soborcev na to opozoril.

Poslali so ga z Dolenjskega na Štajersko. V sebi je vso pot premleval, kar je izvedel; zdelo se mu je nemogoče, da bi ga njegovi ustrelili. Blizu mesta, kjer ga je čakala zaseda, se je ustavil. Bila je svetla noč, sijala je polna luna. Zavil je na desno, šel navzgor in se nato spustil po planjavi.

Takrat jih je zaslišal.

Potihoma se jim je približal, ravno toliko, da je lahko prepoznal glasove soborcev.

Večkrat mi je pravil, da je bil tako šokiran, da je najprej hotel iti kar do njih in jih vprašati, zakaj. Potem si je pa na srečo le premislil in tega ni naredil. Šel je naprej na Štajersko in s tamkajšnjimi partizani ostal toliko časa, da se je vse skupaj poleglo. Ampak človek, ki je takrat naročil njegovo likvidacijo, je bil živ še tudi po vojni in čale je zelo dobro vedel, kdo je.

Ko slišiš takšne zgodbe in se zaveš, da so verodostojne, se marsikaj vprašaš. Zadnjič sem na televiziji gledal oddajo Pričevalci in se spraševal, kako smo sploh zvozili drugo svetovno vojno glede na to, kaj vse se je dogajalo zaradi teh podivjanih domobrancev in tudi komunistov. Čale je vedno govoril, da je ob koncu vojne bolj gledal nazaj kot naprej, in to zaradi nekaj bolnih ljudi, o katerih ni mogel razumeti, zakaj so se jim spremenili in skisali možgani.

Tudi on je bil komunist. Ampak je videl, da so mnogi na vrhu »pobezljali«. Njihova naloga je bila: po vojni je treba prevzeti oblast. Za vsako ceno, preko trupel, če bo treba.

Dogajale so se katastrofalne stvari. Zdaj ko imamo toliko podatkov, je očitno, da ne moreš verjeti nikomur, ne desnici in ne levici. Mogoče samo nekomu, ki je bil navaden partizan. Borec proti sovragu: fašizmu, nacizmu, belogardizmu ... izmu, ... izmu, ... izmu?! Tako kot moj oče, ki se je sicer izognil likvidaciji, je pa moral po vojni še veliko hudega pokasirati.

KONČNO SKUPAJ

Iz Črnomlja so nas pred koncem vojne evakuirali v zbeg.

Niti tri leta še nisem bil star, pa sem bil torej že begunec.

Zbeg je bil namreč kar precej podoben današnjim begunskim centrom, le da je bila pot vanj organizirana. Ranjence so takrat vozili v Bari, ženske in otroke pa v Split. Z letališča Krasinec smo poleteli na Krk, kjer smo se vkrcali na ladjo in nadaljevali pot po Jadranskem morju.

Čeprav sem bil tako majhen, se potovanja z ladjo zelo dobro spominjam. Na njenem krovu je bilo precej čudno. Moških sploh ni bilo, razen mornarjev in dveh starčkov, sicer pa same mlade ženske z otroki in nosečnice. Dojenčki in majhni otroci so noč in dan tulili, nosečnice pa so velikokrat omedlevale od izčrpanosti in vročine. Ves čas potovanja je bilo zelo vroče, vsak dan smo težko čakali noč in upali, da se bo malo shladilo, pa se pravzaprav nikoli ni.

Na vrhnji palubi je bila ena sama tenda, vsa preluknjana in na robovih scefrana, pod njo je bilo v senci prostora za približno deset mamic. Prednost so imele nosečnice, pa nam so tudi dovolili biti tam, ker je bil Cvero še dojenček. Kljub temu sva bila z Vaskotom napol na soncu; njega je ožgalo po nogah, mene pa po hrbtu. Potovanje je trajalo zelo dolgo. Pluli smo od otoka do otoka, od uvale do uvale. V glavnem ponoči, podnevi pa smo se skrivali zaradi letal in bomb.

Hrane nismo imeli skoraj nič. Samo nosečnice in doječe matere so dobivale mleko in kruh. Za nas so bile vsak dan na meniju sardele in nič drugega. Še danes se ne

morem pripraviti do tega, da kakšno pojem, pa naj bodo sveže pripravljene ali v konzervi. Že ob pogledu nanje mi postane slabo. Na tistem potovanju se mi je namreč zataknil v grlu košček ribje kosti. Mama mi je dala malo kruha in mleka, pa ni šlo dol, ampak se je vse skupaj grdo zakompliciralo.

Ko smo prispeli v Kaštele, sem imel že zelo visoko vročino, bledlo se mi je, mama mi je ves čas dajala obkladke. Nastanili so nas v hiši šjore Antonije, ki bi jo lahko še danes narisal.

Bila je majhna kamnita bajta, vse na njej je bilo majhno. Spomnim se sobe, v kateri smo živeli. V njej je vladal polmrak, ker je imela eno samo okno, majhno ko lina, skozi katerega si komaj lahko pomolil glavo. Iz nje so vodila vrata, ki so bila tako nizka, da so se morali odrasli sklanjati, če so hoteli priti skozi. Sredi sobe je stala stara, za današnje standarde prav tako majhna, kratka in ozka zakonska postelja in na njej smo spali vsi, mama in trije otroci. Jaz sem bil ves čas poten od vročine. Nismo imeli rjuh, ampak grobe bele plahte, in mama je tisto »posteljino« kar naprej prala in preoblačila.

Takrat so v Split že prišli Američani. Kako je mama to izvedela, ne vem, tega se kasneje še sama ni spomnila.

»Sem kar sledila svoji intuiciji,« je vedno govorila.

Ženska intuicija je res nekaj neverjetnega, moja mama je imela nezmotljiv šesti čut. Odšla je do Američanov in jim nekako pojasnila, da imam v grlu ribjo koščico in okoli nje gnojno rano, da komaj diham in me bo vsak čas

vzel *devil*, če mi ne pomagajo. Nazaj je s sabo privlekla ameriškega zdravnika v uniformi, in to črnega!

Ležal sem na postelji, zaradi gnoja v grlu sem komaj dihal, bledlo se mi je od vročine in bolečin, bil sem najbrž v tistem zadnjem predsmrtnem stanju, ko za hip prideš k sebi, potem pa guzneš.

Bil sem nag in le za silo pokrit s tisto hrapavo plahto, zaslišal sem njen glas in se ga razveselil, potem pa nad sabo zagledal črn obraz z ogromnimi beločnicami.

Do takrat sploh nisem vedel, da črnci obstajajo, nisem jih poznal iz zgodb ali kaj podobnega. Neznansko sem se ustrašil in začel tuliti, da je prišel pome parkelj.

Zdravnik se je zarežal in pokazal svoje ogromne bele zobe, ki so se mi niso zdeli nič manj strašni kot njegova koža in oči. Pa še simbol kače, ki se ovija okoli palice, sem zagledal na njegovi uniformi; seveda nisem vedel, da predstavlja simbol medicine, in sem se zaradi vsega skupaj zelo ustrašil. Tako sem tulil, da so me komaj potolažili.

Ampak črni zdravnik mi je rešil življenje. Zataknjena ribja kost v grlu se je zagnojila in mi zastrupila kri, zato mi je z injekcijo vbrizgal penicilin. Znano je, da je Alexander Fleming penicilin odkril leta 1928, v množično uporabo pa je nato prišel ravno v štiridesetih letih dvajsetega stoletja. Po mojem sem bil eden prvih, vsaj pri nas, ki so sploh dobili to zdravilo.

Že prva injekcija mi je blazno pomagala. Od kričanja in tuljenja sem izkašljal gnojne strdke in zataknjeno kost, ki mi je zastrupljala kri; vročina je padla.

*V Splitu sem imel sanje, v katerih so nastopali sami črn-
ci, tudi naša mama je bila črnka, vsi v teh sanjah so bili
prijazni, veseli in dobri. Naša črna soba v zbegu je postala
v tistih sanjah velika in svetla in rjuhe na postelji so bile
hladne in črne. Na njih je sedela drobna črnska deklita, se
smehljala z belimi zobki, me božala in mi v uho čebljala
uhuuuru, uhuuuru, uhuuuru ...*

Zdravnik je po tistem prišel še dvakrat in mi dal še dve
injekciji. Tako mi je mama s svojo žensko intuicijo in ma-
terinsko skrbjo sredi vojne rešila življenje.

Hvala, dr. črnc! Hvala, Alexander Fleming! Hvala, peni-
cilin! Hvala, mamica!

Iz Kaštelov smo odpotovali najprej v Ljubljano, od tam
pa v Beograd, kjer nas je čakal oče. Zadnja etapa naše
begunske poti je bila dolga in naporna. S seboj smo imeli
samo star očetov kovček in nekdanji dedov vojaški za-
bojček. Peljali smo se na odprtem kamionu, ki je vso pot
drvel in poskakoval. Nekajkrat je po poti deževalo, tako
da smo bili premočeni do kosti. V Osijeku smo si od-
dahnili, ker smo prispeli do hotela, v katerem smo nato
prespali, vendar je v njem mrgolelo stenic. Mama je pu-
stila prižgano luč in jih vso noč odganjala s cunjami in
časopisnim papirjem, toda vseeno smo bili zjutraj čisto
pisani od njihovih ugrizov.

Bili smo na koncu z močmi.

Ampak vojna se je vmes končala.

In končno smo bili vsi skupaj!

Za vse življenje ... moja ... moj!

Oče pred vojno ni načrtoval ne selitve ne vojaške kariere. Študiral je pravo, vendar je prekinil študij sredi osmega semestra in šel direkt v partizane. Do konca študija mu je torej manjkalo samo pol semestra in zaključni izpit. Mama ga je še dolga leta prepričevala, naj opravi še to, vendar se to ni nikoli zgodilo.

Vojna je njegovo življenje postavila na glavo in vse obrnila drugače, kot je načrtoval. Poslali so ga v generalštab v Beograd; to je tista znamenita zgradba, ki so jo čez pol stoletja, leta 1999, bombardirala Natova letala. Takrat je bila tam oficirska šola, kjer je pridobil čin polkovnika. Dodelili so mu tudi stanovanje, ki ga je za prvo silo opremil s pohištvom iz zalog tako imenovanega »ljudskega premoženja«, plena iz zapuščenih folksdojčerskih domov.

Stanovanje je bilo v kvartu, ki se imenuje Vračar; na današnji Resavski ulici, ki se je takrat imenovala Ulica generala Ždanova. To ime je dobila po Vladimirju Ivanoviču Ždanovu, ki je bil sovjetski osvoboditelj Beograda. Slabi dve desetletji kasneje, leta 1964, je ta general umrl v milo rečeno nenavadni in do danes nepojasneni letalski nesreči. S spremstvom je prihajal na proslavo ob dvajseti obletnici osvoboditve Beograda, nato pa je njegovo letalo treščilo v hrib Avalo. Temu smo se pogosto režali. Pa kako je lahko njegovo letalo treščilo v edini malo višji hrib daleč naokoli? Tega ni nihče verjel. Ker je bila na Avali grobnica neznanega junaka, je med Beograjčani po nesreči krožil vic, češ, zdaj imamo pa grobnico zelo znanega junaka!

Oče nas je torej imel kje pričakati. Ampak naše prvo skupno stanovanje na številki 36, kamor nas je odpeljal takoj po prihodu, je imelo več pomanjkljivosti.

Prva in največja je bila ta, da je bilo v petem nadstropju. Stopnicam ni bilo ne konca ne kraja. Stanovanje ni imelo balkona, pa tudi okna so bila narejena tako, da se ni dalo videti na dvorišče. Vse to je za mamó s tremi majhnimi otroki seveda predstavljalo velik problem.

Prvo povojno poletje je bilo tudi izredno vroče. Česa takšnega iz Slovenije nismo bili vajeni. Do večera se je stanovanje obupno segrelo, vročina, ki se je čez dan nakopičila v betonu, kamnu in opeki, se je začela sproščati. Bili smo čisto prepoteni, spatí se tam sploh ni dalo. Mama nas je hladila tako, da nas je v banji v kopalnici najprej namočila v hladno vodo, nato pa nas je zavila v mokre rjuhe in nas dala spat.

Resnici na ljubo smo imeli tudi pohištva premalo. Oče se zanj preprosto ni znal, kot bi danes rekli, zagrebsti. Vedno je bil preveč pošten. Sicer je prosil za dodatne postelje, ampak zadeva se ni premaknila z mrtve točke. Opravičeval se je mami, ji govoril, da se ne da nič narediti, in ponavljal izgovore svojih nadrejenih.

Mama je nekaj časa pisano gledala, kako k sosedom, raznim velikim oficirskim živinam, vozijo lepo in bogato pohištvo, potem ji je bilo pa zadosti. Pograbila je vse tri in nas odvlekla v očetovo pisarno. Bila je tako vztrajna, da ji je uspelo priti do načelnika. Priborila nam je postelje, ki so nam jih pripeljali na dom.

Problem s stanovanjem je nazadnje rešil oče.